

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

100164 2077

Läroplaner 1988:82

Läroplan för gymnasieskolan

1988:82 Samhällskunskap,
kursplan med kommentarer

TILLHÖR REFERENSBIBLIOTEKET
UTLÅNAS EJ

Läroplan
657

Pedagogiska biblioteket

REF
Läroplan
657

	KURSPLAN: MÅL OCH HUVUDMOMENT	4
	GEMENSAM KURSPLAN	6
	KUNSKAPSSYN, KUNSKAPER OCH FÄRDIGHETER	7
2.1	Kunskapssynen och dess konsekvenser för kunskaper och färdigheter i ämnet samhällskunskap	
2.2	Kunskaper och färdigheter genom studier av samhällsfrågor	
2.2.1	Samhällsfrågor som grund för undervisningen	
2.2.2	Val av samhällsfrågor	
2.3	Bearbetning av samhällsfrågor	
2.3.1	Samspelet mellan faktakunskaper och analys	
2.3.2	Värderingar	
2.3.3	Handling	
3	HUVUDMOMENTENS INNEHÅLL	15
3.1	Den ämnesteoretiska grunden	
3.2	Politik, ekonomi, arbetsliv och sociala förhållanden	
3.3	Rumsliga samband: lokalisering, centralitet och naturförutsättningar	
3.4	Internationella relationer	
3.5	Informationssamhället	
4	ÄMNESSAMVERKAN	23
5	PLANERING	25
5.1	Planering vid olika timal	
5.2	Planering av kurs, termin och studium av samhällsfråga	
6	LÄROMEDEL	28
7	BEDÖMNING	30

Läroplaner 1988:82

Läroplan för gymnasieskolan

Kursplan med kommentarer i ämnet samhällskunskap

1988-07-05

Regeringen har 1988-06-09 i Förordning om ändring i beslutet den 14 maj 1970 om läroplan för gymnasieskolan beslutat kursplan för ämnet samhällskunskap. Om tillämpningen av kursplanen föreskriver regeringen:

"Kursplanen i samhällskunskap får tillämpas som alternativ till nu gällande kursplaner under läsåret 1988/89 och skall tillämpas obligatoriskt fr.o.m läsåret 1989/90."

1 SÖ fastställer med stöd av gymnasieförordningen 10 kap 1 § kommentarer till kursplan i samhällskunskap.

2 SÖ beslutar att kommentarerna tillsammans med den av regeringen beslutade kursplanen skall kungöras i publikationen Läroplaner under nummer 1988:82.

3 SÖ föreskriver att nu fastställda kommentarer under läsåret 1988/89 skall tillämpas, där den nya kursplanen används som alternativ till den nu gällande.

4 SÖ upphäver fr o m 1989-07-01 kommentarer till ämnet samhällskunskap ingående i supplementet Tvåårig ekonomisk linje, Tvåårig social linje, Tvåårig teknisk linje (Utbildningsförlaget Liber 1970) s 43 (teknisk linje) och ss 170-171 samt supplementet 38 Samhällskunskap för tre- och fyraåriga linjer (Liber Utbildningsförlaget 1978).

S A M H Ä L L S K U N S K A P

Obligatoriskt ämne på TREÅRIG EKONOMISK LINJE, HUMA-
NISTISK LINJE, NATURVETENSKAPLIG LINJE, SAMHÄLLS-
VETENSKAPLIG LINJE, FYRAÅRIG TEKNISK LINJE TVÅ-
ÅRIG EKONOMISK LINJE, KONSUMTIONSLINJE (konsument-
ekonomisk gren och textil gren), MUSIKLINJE, SOCIAL
LINJE, SOCIAL SERVICELINJE, VÄRD LINJE (gren för
barn-och ungdomsvård) , TEKNISK LINJE.
Tillvalsämne på övriga tvååriga linjer med undantag av
drift- och underhållsteknisk linje.

M Å L

Genom studierna i samhällskunskap skall eleverna tillägna sig sådana kunskaper att de aktivt kan verka i och för demokratiska samlevnads- och samarbetsformer.

Med kännedom om såväl det förflutna som nuet skall eleverna få beredskap att ta medansvar för och aktivt påverka utvecklingen samt möta förändringar i ett samhälle och en värld som kännetecknas av samverkan och konflikt.

Eleverna skall utifrån studier av skilda samhällsfrågor, som anknyter till deras erfarenheter, behov och intressen, förvärva vidgade och fördjupade kunskaper om

hur kommunen och landet styrs, politiskt liv,
teorier om demokrati, privat- och samhälls-
ekonomi, politiska och ekonomiska system i andra
länder,
arbetsliv och sociala förhållanden,

samspelet mellan de faktorer som regionalt och
globalt påverkar lokalisering och resursfördelning
i det geografiska rummet,

förutsättningarna för internationell utveckling
och samlevnad, orsaker till konflikter och
drivkrafter bakom militära rustningar, strävanden
till konfliktlösning och samverkan mellan länder
och folk, den svenska säkerhetspolitikens mål och
medel,

informationsteknikens utveckling och effekter,
forskning, utbildning, olika medier och opinions-
bildning.

Genom att delta i planeringen av studierna skall eleverna få erfarenhet av demokratiska arbets- och beslutsformer.

Genom samverkan med andra ämnen skall undervisningen i samhällskunskap ge eleverna förutsättningar att utveckla en helhetssyn på samhället.

Vid studiet av samhällsfrågor skall undervisningen bedrivas så att eleverna lär sig att

söka, granska och sammanställa fakta ur olika källor,

analysera problem och förhållanden ur skilda aspekter med hjälp av olika teorier och modeller,

klargöra grunderna för och konsekvenserna av egna och andras värderingar

samt så att de gör sig förtrogna med olika sätt att handla och följderna därav.

H U V U D M O M E N T

POLITIK, EKONOMI, ARBETSLIV OCH SOCIALA FÖRHÅLLANDEN.

RUMSLIGA SAMBAND: LOKALISERING, CENTRALITET OCH NATURFÖRUTSÄTTNINGAR.

INTERNATIONELLA RELATIONER.

INFORMATIONSSAMHÄLLET.

K O M M E N T A R E R

1 EN GEMENSAM KURSPLAN

Kursplanens mål och huvudmoment gäller för samtliga studievägar i gymnasieskolan där ämnet förekommer.

Undervisningen bedrivs lämpligen i form av **grundläggande studier** för alla elever med inriktning mot medborgarkunskaper och med anknytning till respektive studievägs karaktär. Härvid studeras samtliga huvudmoment. För elever på linjer som studerar ämnet under tre läsår kan då tyngdpunkten det sista året läggas på **fördjupningsstudier** med inriktning mot kommande högskolestudier, yrkesverksamhet eller för eleverna i övrigt angelägna samhällsfrågor.

Inom den ram som kursplanen anger skall lärare och elever i samråd planera undervisningen med hänsyn till studievägens längd och karaktär, ämnets timtal och elevernas förkunskaper. Kursplan och kommentarer har en utformning som gör det möjligt att anpassa undervisningen till lokala förhållanden. Det innebär att innehåll och studiesätt kan variera i detaljer från klass till klass och från skola till skola.

2 KUNSKAPSSYN, KUNSKAPER OCH FÄRDIGHETER

2.1 Kunskapsynen och dess konsekvenser för kunskaper och färdigheter i ämnet samhällskunskap

Kursplan och kommentarer i ämnet samhällskunskap grundar sig på en kunskapssyn där inläring ses som en process i vilken elevernas sätt att tänka och handla fortlöpande förändras.

Då eleverna kommer till gymnasieskolan har de redan en uppfattning av omvärlden som grundar sig på vardags- erfarenheter och de kunskaper de förvärvat i grundskolan. Det gäller att anknyta till vad eleverna redan känner till om samhället. Eleverna ser då ett samband mellan sina egna erfarenheter och kunskaper och det de möter i undervisningen. Detta underlättar i sin tur för eleverna att finna praktisk användning för den kunskap som de förvärvat genom undervisningen i samhällskunskap.

För att skaffa sig kunskap om världen behöver eleverna både de erfarenheter de själva gör och den samlade och systematiserade kunskap som de vetenskapliga disciplinerna erbjuder. Därmed kan de också få överblick över och distans till en näraliggande vardagsverklighet.

Den kännedom om samhället som eleverna skaffar sig i vardagslivet är givetvis i regel ofullständig utifrån en vetenskaplig utgångspunkt, men den är reell och sann för dem. För att eleverna skall utveckla en djupare och mer kvalificerad kunskap krävs att det vardagliga vetandet tas i anspråk, utnyttjas och utmanas. Det handlar om att bearbeta och bygga vidare på elevernas erfarenheter. Läraren hjälper eleverna att vidga deras perspektiv, att upptäcka mönster och sammanhang samt att sammanfatta.

De skolpolitiska målen i Mål och riktlinjer i läroplanen för gymnasieskolan (Lgy 70) ger klara uttryck för att eleverna genom undervisningen skall utveckla ett självständigt och kritiskt betraktelsesätt samt förmåga till förståelse av och insikt av omvärlden. Eleverna skall inte bara känna till eller vara informerade. De skall kunna och förstå. Kunskaper i denna bemärkelse vinner man genom att med faktakunskaper som grund undersöka, jämföra, analysera och reflektera.

Den som kan återge mängder av fakta men aldrig reflekterat över dem och inte förstått sammanhangen har således inte förvärvat kunskaper i läroplanens mening. Kunskap tillägnar sig eleverna när de i enlighet med kursplanens mål bearbetar samhällsfrågor.

Härvid lär de sig att

söka, granska och sammanställa fakta ur olika källor,

analysera problem och förhållanden,

klargöra grunderna för och konsekvenserna av egna och andras värderingar samt

gör de sig förtrogna med olika sätt att handla och följderna därav.

Att söka, granska och sammanställa fakta ur olika källor förutsätter att eleverna ges rikliga tillfällen att använda t ex statistik, kartor, information i massmedier och databaser samt källor som finns hos myndigheter, organisationer, institutioner, företag och bibliotek. Det är också väsentligt att eleverna lär sig att utnyttja datorstöd i arbetet.

När eleverna genom systematiska studier av konkreta samhällsfrågor lär sig att bearbeta den verklighet som omger dem, lär de sig också att på egen hand orientera sig och förvärva ny kunskap. **Förmågan att skaffa sig ny kunskap är nödvändig i ett samhälle präglad av föränderlighet och ökande informationsmängd.**

2.2 Kunskaper och färdigheter genom studier av samhällsfrågor

2.2.1 Samhällsfrågor som grund för undervisningen

Enligt kursplanen skall undervisningen i samhällskunskap leda till att eleverna tillägnar sig kunskaper om samhället på ett sådant sätt att de kan handla aktivt som medborgare. En väg att nå detta mål är att eleverna lär sig att bearbeta verkligheten genom att studera samhällsfrågor som är gripbara för dem. Inläring genom egna upptäckter har genomslagskraft. Det finns bättre förutsättningar för att eleverna kommer att förstå samhället om de får göra egna upptäckter än om de oreflekterat upprepar vad läraren eller en lärobok har förmedlat.

Det är i all undervisning avgörande att fånga elevernas uppmärksamhet och väcka deras nyfikenhet. Att anknyta ämnesundervisningen till samhällsfrågor som eleverna känner till och intresserar sig för kan vara ett sätt att motivera dem för studierna, men även leda till att de engagerar sig i samhällsarbetet.

Genom att utgå från en komplex samhällsfråga ger man eleverna möjlighet att sätta in sina ämneskunskaper i ett större sammanhang, vilket underlättar för dem att utveckla en helhetssyn.

Samhällsfrågor har i detta sammanhang en vid innebörd. Det kan vara frågor i kommunen, regionen, landet eller världen. Det kan t ex vara den lokala industrins situation, bostadssituationen i kommunen, den lokala eller globala miljöförstörelsen, totalförsvarsberedskapen i kommunen eller landet, avtalsrörelsen, löntagarinflytandet och arbetsmiljön på en arbetsplats eller inom ett yrkesområde, motsättningarna mellan invandrare och lokalbefolkning, svältkatastroferna i Afrika och USA:s eller Sovjets hållning till närliggande stater.

Samhällsfrågorna utgör grund för studierna av huvudmomentens skilda stoffområden, exempelvis statsskick, samhällsekonomi, arbetsmarknadslagstiftning, svensk säkerhetspolitik, opinionsbildning och datorisering.

Nästan alla samhällsfrågor kan belysas med stoff från flera huvudmoment. Härigenom får de en allsidigare belysning. Det kan dock vara klokt att inledningsvis arbeta med stoff från enbart ett huvudmoment i taget för att sedan stegvis vidga perspektivet.

Studiet av en samhällsfråga och till denna knuten ämnes-teoretisk kunskap kan variera i omfattning. En dagsaktuell händelse som fångar elevernas intresse kan bearbetas under några lektioner. Den kan också, liksom andra mer omfattande samhällsfrågor, bli föremål för en djupare studie.

2.2.2 Val av samhällsfrågor

En god inblick i elevernas föreställningsvärld kan hjälpa läraren att finna de mest engagerande samhällsfrågorna. Det är nödvändigt att läraren kontinuerligt, och inte bara då studierna inleds, gör sig förtrogen med elevernas uppfattning av omvärlden genom att ta reda på deras erfarenheter, intressen, behov och värderingar.

Det är självklart inte alltid olika samhällsfrågor kan anknytas till elevernas erfarenheter, behov och intressen. I sådana fall kan läraren skapa engagemang genom studiebesök, gästföreläsare, tv- eller radioprogram, film, teater, skönlitteratur etc.

Det är givetvis också angeläget att beakta att uppfattningen av omvärlden kan variera mellan olika elever och olika klasser. Vilka samhällsfrågor som studeras måste bli därför komma att växla från klass till klass och från år till år.

Samhällsfrågorna bör, då studierna inleds, vara lätt överblickbara för eleverna. Läraren bör dock eftersträva att de bearbetas så att mångsidigheten framträder, även om innehåll och analys blir av enkelt slag. Komplexiteten kan sedan öka stegvis.

2.3 Bearbetning av samhällsfrågor

Bearbetning av samhällsfrågor i enlighet med kursplanens mål innebär att eleverna

tar reda på hur det förhåller sig (faktakunskap),

undersöker varför det är så (analys),

klargör vad de själva och andra tycker (värderingar) samt

försöker reda ut vad de själva och andra gör och kan göra åt förhållandena (handling).

Genom bearbetningen lär sig eleverna att det kan finnas många olika uppfattningar och därmed alternativa lösningar på olika samhällsfrågor. De ser nya sammanhang, samtidigt som tidigare isolerade och kanske förbryllande delsammanhang kan förstås i ljuset av de nya, överordnade sammanhangen. Denna process kan vara mödosam att gå igenom, eftersom individen ibland tvingas ge upp sina föreställningar. Att komma till insikt är alltså inte enbart en intelleuell utan också en emotionell process.

När man bearbetar samhällsfrågor skall i enlighet med läroplanens Mål och riktlinjer varierande arbetsformer och arbetssätt tillämpas. Likaså kan den tid som ägnas åt varje fråga variera.

Längre samlade arbetspass i ämnet samhällskunskap är att föredra, då de bättre främjar kursplanens mål om bearbetning än isolerade 40-minuterspass. Det är svårt att behålla elevernas intresse och arbetsglädje om de efter 35-40 minuter skall börja intressera sig för något annat. Om lektionerna samlas till längre arbetspass får eleverna tid att koncentrera sig och fördjupa sig på studieuppgiften. Det blir också lättare att knyta an till tidigare arbetspass.

Nedan utvecklas närmare bearbetningens olika faser. De påverkar varandra i ett växelspel. Framställningen utgör inget orubbligt schema som måste följa den ordning som redovisas här.

2.3.1 Samspelet mellan fakta och analys

Analysarbetet syftar till att eleverna skall lära sig att

skilja mellan orsak och verkan i förhållanden och skeenden i samhället,

upptäcka olika bakomliggande ideologier och värderingar samt

se konsekvenserna av olika sätt att handla.

En viktig del av analysarbetet är att formulera frågor och med fakta söka besvara dessa. Svaren ger i regel upphov till nya frågor och behov av att samla in ytterligare fakta. Analys och faktasökande samverkar i en process som leder till en allt mer kvalificerad kunskap. När det gäller att formulera frågor, se sammanhang och fördjupa analysen är elevernas kunskaper ofta inte tillräckliga. Läraren måste därför med sin kompetens stödja eleverna.

Vid analys av samhällsfrågor behöver eleverna redskap som hjälper dem att upptäcka strukturer, finna vad som är väsentligt, se vilka ytterligare faktakunskaper som måste inhämtas och sovra i faktaflödet. Ett tillvägagångssätt kan vara att undersöka samhällsfrågorna ur olika aspekter, ett annat att använda sig av modeller eller teorier. De sätt på vilka en samhällsfråga kan undersökas är givetvis inte objektiva i den betydelsen att de är fria från grundläggande värderingar. Eleverna måste därför redan från början göra klart för sig att valet av modeller, teorier och aspekter ger upphov till urval av olika fakta och olika tolkningar av dessa men också till förenklingar.

Att analysera en samhällsfråga ur olika aspekter

Vid analys av en samhällsfråga är det naturligt att undersöka vilka intressegrupper som berörs, om samverkan eller konflikt präglar relationerna mellan dessa, vem som har den reella makten, hur frågan har utvecklats, hur den enskilde individen kan påverka förloppet, osv. Detta innebär att man ser frågan ur olika infallsvinklar eller aspekter. Aspekter som **makt, relationer, samverkan, konflikt, påverkan och förändring**, torde vara möjliga att använda som analysverktyg för så gott som alla samhällsfrågor, men självfallet kan även andra aspekter användas. Hur eller ur vilka perspektiv en viss samhällsfråga analyseras beror givetvis på dess karaktär och komplexitet.

När man lägger aspekter på en samhällsfråga aktualiseras en rad frågeställningar. Dessa visar vilka fakta som är väsentliga att inhämta. En lämplig inledning till ett studium kan därför vara att formulera en rad frågor som grund för ett analyschema. Som exempel ges nedan en samling frågor som

kan ställas om man väljer att analysera ur aspekterna påverkan och förändring, konflikt och samverkan samt makt och relationer. Självfallet kan en samhällsfråga studeras ur endast en aspekt eller med andra kombinationer av betraktelsesätt än de som exemplifieras här.

Påverkan och förändring	Konflikt och samverkan	Makt och relationer
Vari består inflytande i denna fråga?	Föreligger en konflikt?	Vad innebär maktförändringen?
I vilken riktning går den?	Vilka är konfliktens orsaker?	
Vad beror den på?		Hur har makten uppkommit?
Vilka kan påverka den?	På vilka punkter är alla eniga? På vilka punkter föreligger oenighet?	Vem/vilka har inflytande? Vad grundar sig detta på?
Vilka medel används för påverkan?		
Vilka påverkas av förändringen?	Vilka är passivt berörda? Vilka är motståndare? Vilka samarbetar? Hur organiserar de sig?	Hur utövas makten?
Med vilka medel genomförs den?	Vilka former tar sig konflikten a) argument? b) handlingar?	Hur förhåller sig olika maktbärare/ intressegrupper till varandra?
Vilka blir konsekvenserna?	Hur utvecklas konflikten?	Hur förändras relationerna mellan dessa?
Är förändringen viktig för samhällsutvecklingen?		
Hur skildras förändringen, tex i massmedia?	Hur beskrivs konflikten?	Hur framställs maktutövning och maktfördelning?
Vilka tendenser kan urskiljas?		Framträder någon maktförskjutning?
Hur sprids budskapet?		
Önskar jag förändringen?	Rör konflikten mig?	Berörs jag av maktförhållandena?
Kan jag påverka förloppet?		

Modeller och teorier

Modeller och teorier är förenklingar som kan bidra till förståelsen av en komplicerad och svårfattlig verklighet. Vissa drag framhävs, andra tonas ned. Syftet är att möjliggöra analyser som leder fram till överblick över och förståelse av invecklade samhällsfrågor. Denna avsikt får aldrig lämnas ur sikte.

Teorier och modeller är oftast relaterade till ett avgränsat ämnesteoritiskt område och kan därför endast tillämpas på vissa samhällsfrågor. Några exempel på vetenskapliga modeller och teorier ges i avsnittet HUVUDMOMENTENS INNEHÅLL.

Vetenskapliga modeller är således redskap som kan användas i analysarbetet. De skall givetvis inte läras in isolerade.

2.3.2 Värderingar

Ett demokratiskt samhälle är pluralistiskt och präglas både av samverkan och konflikt. Det är viktigt att studierna i samhällskunskap gör eleverna medvetna om att människor lever under olika ekonomiska, sociala och kulturella förhållanden och att motsättningar kan uppkomma mellan olika grupper.

Värderingar på individnivå berör bl a den enskilda människans och familjens prioriteringar när det gäller intressen, tid och pengar. Värderingar på samhällsnivån berör politiska beslut när det gäller t ex lagstiftning, ekonomi, jämställdhet, behandling av minoriteter och relationer mellan länder.

Värderingar leder till beslut som kan få vittgående konsekvenser för enskilda människor. Att granska sina egna värderingar är viktigt. Att samtidigt också lära sig att förstå grunderna för andras värderingar måste i vårt mångkulturella samhälle vara ett viktigt mål. Det kan bidra till att undanröja fördomar och att skapa respekt för andras åsikter och handlingar.

Det gäller således att

göra eleverna medvetna om existerande värderingar och dessas konsekvenser,

få eleverna att förstå hur andras värderingar har uppstått och

uppmuntra eleverna till självständiga ställningstaganden.

I enlighet med läroplanens Mål och riktlinjer får någon åsiktpåverkan från lärarens sida i allmänhet inte förekomma. "Det bör alltid överlämnas åt eleven att efter självständig prövning acceptera eller förkasta en värdering". Läraren måste emellertid med bestämdhet klargöra att samhället tar avstånd från icke demokratiska värderingar när sådana framförs. I en sådan situation utgör regeringsformen ett viktigt riktmärke och ett stöd.

2.3.3 Handling

Enligt läroplanens Mål och riktlinjer skall skolan "tillvarata och stimulera elevernas intresse för att aktivt medverka i samhällsarbete".

Undervisningen i samhällskunskap måste därför leda till att eleverna tillägnar sig handlingsberedskap. Det innebär att de efter avslutade studier skall ha sådana kunskaper och färdigheter att de aktivt kan delta i arbetet i ett föränderligt samhälle. I ett samhälle som rymmer motsättningar och i många fall domineras av experter är det viktigt att man lär sig att lita på sin egen förmåga att förstå och i samverkan med andra påverka förhållandena. Det är därför väsentligt att eleverna i samband med studier av skilda samhällsfrågor gör sig förtroagna med olika sätt att handla och bedöma följderna därav. De kan då upptäcka vilka olika vägar som finns för att påverka utvecklingen i ett demokratiskt samhälle.

Det är självklart inte realistiskt att i skolarbetet ge eleverna möjlighet att omsätta sina kunskaper i praktisk handling vid studiet av varje samhällsfråga. Skolarbetet ger emellertid rikliga möjligheter till praktisk tillämpning. Naturliga exempel är åtgärder för att förbättra skolmiljön, motverka mobbning eller utveckla demokratiska arbetsformer.

Skolans uppgift är att stimulera eleverna att vara aktiva också på sin fritid, t ex genom att skriva insändare eller framträda i lokalradio, att föra fram sina åsikter och krav till myndigheter, förtroendevalda, organisationer och föreningar eller att anordna en insamling för ett katastrofdrabbat område. Handlingsområdet inrymmer även aktiv verksamhet i t ex föreningar, freds- och solidaritetsgrupper, frivilliga försvarsorganisationer, kvinnogrupper, miljögrupper och politiska ungdomsorganisationer.

3 HUVUDMOMENTEN

3.1 Den ämne-teoretiska grunden

Ämnet samhällskunskap i gymnasieskolan grundar sig huvudsakligen på ämne-teoretisk kunskap från statsvetenskap, nationalekonomi, geografi och sociologi. Innehållet anges i fyra huvudmoment:

- * POLITIK, EKONOMI, ARBETSLIV OCH SOCIALA FÖRHÅLLANDEN.
- * RUMSLIGA SAMBAND: LOKALISERING, CENTRALITET OCH NATURFÖRUTSÄTTNINGAR.
- * INTERNATIONELLA RELATIONER.
- * INFORMATIONSSAMHÄLLET.

Många av de samhällsfrågor som studeras är komplexa. En allsidig belysning kan därför kräva att stoff hämtas från flera huvudmoment. Härigenom integreras kunskap från de samhällsvetenskapliga discipliner som ger den ämne-teoretiska grunden för ämnet samhällskunskap. Detta kan i sin tur bidra till att eleverna utvecklar en helhetssyn. Av detta följer att huvudmomenten inte behöver studeras var för sig eller i en viss ordning.

Enligt läroplanens Mål och riktlinjer måste undervisningens innehåll ständigt anpassas till nya krav. Med tanke på ämnets karaktär, men även med hänsyn till lokala skillnader och förutsättningar för undervisningen, föreskrivs inte i detalj vad som skall studeras.

För varje huvudmoment ges nedan innehållsexempel. Dessa tjänar till att ange inriktningen för varje huvudmoment.

3.2 Politik, ekonomi, arbetsliv och sociala förhållanden

Politik. Regeringsformen utgör en nödvändig källa om man skall förstå uppbyggnaden av vårt demokratiska samhälle och vårt politiska liv. Teorier om demokrati och analys av demokratibegreppet ger insikt om demokratins villkor, dess styrka och svaghet. Kunskap om hur vårt land styrs på central, regional och lokal nivå är en förutsättning för att man skall kunna påverka samhällsutvecklingen och tillvarata sina rättigheter. Det svenska politiska systemet måste också ses i ett internationellt sammanhang.

Ekonomi har betydande inslag av politik. Praktiskt taget alla samhällsfrågor har inslag av ekonomi och politik. Välfärdsfördelning, resursanvändning, åtgärder mot ekonomiska kriser samt ekonomisk balans och obalans- lokalt, regionalt, nationellt och globalt- är viktiga områden. Vårt beroende av omvärlden nödvändiggör jämförelser med ekonomiska system i andra länder.

Arbetsliv. Förståelse av det svenska arbetslivets villkor förutsätter kunskaper om både arbetsmarknadspolitikens framväxt och dagens arbetsmarknad. Jämställdhet, utslagning, arbetslöshet och arbetskraftsinvandring utgör betydelsefulla inslag i arbetslivet. Arbetsrätt, facklig verksamhet och löneavtal är viktiga moment för elever på alla studievägar.

Sociala förhållanden omfattar frågor om individers och grupper sociala villkor, samlevnadsfrågor samt socialpolitiska insatser.

Innehållsexempel:

Det svenska statsskicket. Kommunal organisation. Politiska åskådningar och partier. Intresseorganisationer. Demokratiska fri- och rättigheter i teori och praktik. Främmande länders statsskick och politiska liv.

Samhällsekonomi. Ekonomisk politik. Miljöförstöring. Bostadspolitik. Olika ekonomiska system. Konsumentens villkor. Ekonomisk samverkan i Norden, Europa och världen i övrigt. Privatekonomi.

Arbetsmarknadspolitik. Arbetsmarknadslagstiftning.
Arbetsmarknadens organisationer. Löneavtal.
Arbetsmiljö. Arbetslivets datorisering. Arbet-
livets villkor för kvinnor och män.

Socialpolitikens mål och medel. Drogmissbruk.
Familjerättsliga förhållanden. Jämlikhet och
jämställdhet. Samlevnad. Minoriteter. Bostads-
miljö.

3.3 Rumsliga samband: lokalisering, centralitet och naturförutsättningar

Rumsliga samband är ett geografiskt begrepp som handlar om hur samspelet mellan olika krafter påverkar bosättning och politiskt, ekonomiskt och kulturellt liv. Exempel på sådana är:

tid och avstånd
teknologi och vetenskap
naturtillgångar
markytans utseende(bergskedjor, vattendrag)
katastrofrisker(jordskalv, orkaner)
klimatförhållanden
vegetation
kostnader
värderingar, prioriteringar och politiska beslut
historiska betingelser, tradition

Dessa krafter eller faktorer påverkar det geografiska rummet, t ex var och hur människorna bosätter sig, hur mark används, var industrier förläggs, var och hur handel bedrivs, hur transportleder dras och vart universitet och forskning lokaliseras. Oftast sker ett samspel mellan faktorer och dessas styrka förändras över tiden. Exempelvis kan under en period kostnadsaspekten tillmätas stor betydelse. När värderingar ändras kanske miljöhänsyn leder till att ekonomiska faktorer får mindre betydelse.

Faktorerna påverkar också maktförhållanden, dvs var och hur avgörande politiska och ekonomiska beslut fattas. Ett områdes ekonomiska centrum är som regel också ett centrum för makten i politisk mening. Det finns ett beroendeförhållande mellan ett sådant ekonomiskt-politiskt kärnområde och dess omland, mellan centrum och dess periferi. Detta beroendeförhållandet gäller lokalt, regional, nationellt och globalt. Den starka dragningskraft som kärnområden utövar bidrar till att centrum oftast gynnas och periferin missgynnas, vilket leder till och att regional, nationell och global obalans uppstår.

Geografer arbetar med rumsliga modeller som förtydligar lokaliseringsfaktorer och de mönster på jordytan som dessa ger upphov till. Nedan ges några exempel på sådana modeller.

Centrum-periferimodeller (t ex Friedman) ger förståelse för såväl global obalans mellan i-land och u-land som regionala problem i vårt eget land.

Christallers centralortsmodell visar mönster och processer bakom tätorters inbördes avstånd och samspel.

Modeller för städers zoner (Burgess, Hoyt, Harris-Ullman) klargör bl a mönster i kåkstadsexplosionen i u-landsstäder liksom uppkomsten av segregering och slum i olika slags städer.

Taaffes modell för vägnätets utveckling i tidigare kolonier förtydligar de processer som skapat många u-länders inre regionala obalans.

Modeller som klargör stålverks lokaliseringsförändringar, stora hamnars tillväxtmönster mm.

Tidsgeografiska modeller visar hur användningen av det geografiska rummet varierar med dygnet och hur avstånd, åtkomlighet och centrumträngsel både främjar och hämmar vår rörelsefrihet och valfrihet. Tidsgeografiska analyser har betydelse för problem som rör transport, pendling och lokalisering.

Modellerna kan bl a visa hur processer i det geografiska rummet ofta förstärker koncentrationen av ekonomisk och politisk makt och ökar ojämlikheten mellan regioner och länder. Obalans mellan centrum och periferi är en följd av människors beslut. För att kunna påverka beslut som rör denna obalans måste man ha kunskaper om vilka krafter som gett upphov till mönstret. Modellerna kan underlätta för eleverna att urskilja faktorer som inverkar på hur samhällen byggs upp. Modellerna kan också hjälpa eleverna att upptäcka strukturer i och samband mellan de faktorer som påverkar det geografiska rummet. Med kunskaper om dessa faktorer, samband och strukturer kan man lättare bedöma vart utvecklingen är på väg och vad man kan göra för att på olika sätt påverka den:

Innehållsexempel:

Tätorter och omland. Tätortszoner. Urbanisering. Befolkningsförhållanden: fördelning, förändring och förflyttningar. Organisk produktion: samspel mellan naturförutsättningar, etniska förhållanden och världsekonomi. Samspel mellan oorganiska råvaror, kraftkällor och industriens lokalisering.

Lokal, regional och global obalans. Samhällsplanering. Nya industriländer. Förändrade handels- och transportmönster.

Naturtillgångar: ojämlik fördelning, utarmning och förändring av miljön. Av människan orsakade ekologiska störningar och klimatförändringar. Samband mellan klimat, missväxt, svält och exploatering. Samband mellan naturkatastrofers verkningar, folktäthetsmönster och ekonomisk nivå.

3.4 Internationella relationer

Internationella relationer behandlas dels utifrån förutsättningar för internationell samlevnad, t ex resursfördelningen i världen, globala miljöproblem och den internationella migrationen, dels utifrån orsaker till konflikter och drivkrafter bakom upprustning, dels utifrån strävanden till konfliktlösning och samverkan mellan länder och folk.

Vid analys av internationella relationer är t ex världs-ekonomi och världsordning och förhållandena öst-väst respektive nord-syd viktiga utgångspunkter liksom aspekter som makt, konflikt, utveckling och samverkan.

I syfte att fördjupa elevernas kunskaper kan de internationella relationernas komplexitet också belysas utifrån skilda politiska ideologier.

En aktuell konflikt eller svårigheter att få till stånd en internationell samverkan kan även studeras med hjälp av skilda förklaringsmodeller hämtade från samhällsvetenskaplig forskning. Tre sådana modeller återges nedan som exempel. Modellerna är förenklade och syftar i första hand till att visa att infallsvinkeln får konsekvenser för hur man förklarar uppkomsten av konflikter och hur man ser på möjligheterna att förebygga sådana.

Det realpolitiska perspektivet eller anarkimodellen utgår från att suveräna nationalstater eller allianser av stater bygger upp, bevarar eller förstärker sina maktpositioner. Det finns inte någon överordnad makt med monopol på våldsutövning. Varje stat måste svara för sin egen säkerhet, på egen hand eller i allians med andra stater. Maktkampen mellan stater styr agerandet i en aktuell konflikt. Bristfällig maktbalans mellan stater anses följaktligen vara en avgörande faktor när konflikter utvecklas till krig.

Integrationsperspektivet eller världssamhällemodellen utgår från att världens länder alltmer är sammanlänkade i ett globalt system. Internationella konflikter kan förebyggas eller lösas genom ett utvecklat samarbete över nationsgränserna och inrättandet av internationella beslutsorgan. Agerandet i en konflikt eller i ett samarbete styrs i första hand av de transnationella aktörerna, t ex företag, överstatliga organisationer och olika politiska intressegrupper.

Dominansperspektivet eller världssystemmodellen utgår från att länderna ingår i ett hierarkiskt system. Rika och utvecklade länder i centrum utövar politisk makt över och exploaterar fattiga och utvecklade länder i periferin. Konflikter uppstår när denna globala hierarki förändras som en följd av att periferiländer gör anspråk på självständighet och därmed hotar centrumländerns position.

Innehållsexempel:

De internationella relationernas **aktörer** som t ex överstatliga organisationer, multinationella företag, politiska, militära och ekonomiska allianser samt sociala rörelser. Nordiskt samarbete.

Aktuella konflikter och deras orsaker på lokal, nationell och global nivå. Sambandet mellan konflikten öst-väst och relationerna nord-syd.

De globala resurs- och rättvisefrågorna. Sveriges insatser för internationellt samarbete, mänskliga rättigheter och flyktingar.

Den svenska säkerhetspolitikens mål och medel: analys av de inbördes sambanden mellan säkerhetspolitikens olika delar såsom totalförsvaret, utrikes- och försvarspolitik, handels- och biståndspolitik. Folkrätt.

Freds-rörelser och andra icke-statliga organisationers arbete för fred, rättvisa samt mänskliga fri- och rättigheter.

3.5 Informationssamhället

De avancerade industriländerna genomgår för närvarande stora förändringar som en följd av utvecklingen inom informationstekniken. Huvudmomentet omfattar frågor som gäller denna omvandling av samhället.

Beteckningen informationssamhället hänger delvis samman med datateknikens effekter på produktionslivet. Allt fler människor arbetar inom service- och tjänstemannayrken och sysslar ofta med informationshantering av något slag. Såväl varu- som tjänsteproduktionen sköts till stora delar med hjälp av automatiserade system, i vilka datatekniken svarar för styrning och kontroll.

En lika väsentlig sida av informationssamhället är privatlivets och det offentliga livets omvandling som en följd av ny informationsteknik och nya medier. Dagspress, radio och television spelar ännu en huvudroll för spridning av nyheter och annan information. Men de kompletteras och kombineras med nya medier som videogram, videotex, telefax, satellit-och kabeltelevision, datorer och mobiltelefon. Genom digitaliseringen sammansmälter tidigare åtskilda teknologier till samordnade informationssystem. Genom satelliter minskar informationsfördröjningen och de nationella mediernas övertag.

En annan sida av informationssamhället vetter mot utbildning, forskning och utveckling. För individen blir utbildning en allt viktigare resurs när det gäller att få och sköta ett arbete och att klara rollerna som medborgare, förälder och konsument. Detta ställer stora krav på det nationella utbildningssystemet. För företagen blir kunskap en strategisk resurs. Forskning och utvecklingsarbete (FoU) får ökad betydelse som konkurrensmedel och nya former för samverkan mellan privat och offentlig FoU etableras.

De beskrivna förändringarna av samhället kan lättare förstås i ett historiskt och jämförande perspektiv. Informationssamhället kan t ex jämföras med jordbrukssamhället och industrisamhället. De nya teknologiernas omdanande inverkan kan jämföras med den omvandling av samhället som skriftspråket, boktryckarkonsten och tidigare etermedier gav upphov till.

Tidsperspektivet kan även utsträckas till framtiden. Exempelvis kan framtidsforskningens olika metoder- trendframskrivningar, delfiteknik, scenarioteknik- och deras begränsningar studeras. Betydelsen av simulering med hjälp av datorer i samhällsforskning och samhällsplanering kan då lämpligen uppmärksammas.

Vid studiet av samhällets informationssystem kan begrepp, teorier och modeller hämtas från flera vetenskapliga discipliner: sociologisk forskning om socialisation och masspåverkan, ekonomisk forskning om teknisk utveckling och tillväxt, kulturgeografisk forskning kring lokalisering, statsvetenskaplig forskning om makt och styrning, massmediaforskning rörande opinionsbildning samt systemvetenskaplig forskning om information och informationsbehandlingssystem.

Bland modeller och teorier har de normativa massmediateorierna sin givna plats liksom kommunikationsteoriens sändarmottagarmodell och två- och flerstegshypoteserna inom opinionsbildning.

Innehållsexempel:

Produktion och konsumtion av information i dagens samhälle. Yttrande- och tryckfrihet. Massmedier och andra medier för överföring av text, bild och ljud, deras spridning, rättsliga reglering och effekter. Opinionsbildning. Propaganda och reklam. Mediapolitik.

Socialisationsprocessen. Skola och utbildning. Forskning och utvecklingsarbete. Utbildnings- och forskningspolitik.

Informationsteknikens och datateknikens utveckling och inverkan **på ekonomi och arbetsliv** (dataindustrin, sårbarhet, rationaliseringar och arbetsorganisation, tillväxt, sysselsättning och arbetsförhållanden), **på politiskt liv** (makt över information, offentlighet, integritet), **på kulturliv och sociala förhållanden** (samlevnadsmönster, klasstruktur, jämställdhet) och **på internationella förhållanden** (krig, fred, handelshinder, obalans mellan i- och u-länder, informationsutbyte). Datapolitik.

Teorier om informationssamhället. Framtidsstudier. Samhällsplanering. Den nya tekniken som ett hjälpmedel i samhällsstudier.

I läroplanens övergripande mål läggs stor vikt vid ämnessamverkan. Många samhällsfrågor berör även andra ämnen. En undervisning som bygger på samverkan med andra ämnen vänjer eleverna att se en sak ur olika synvinklar och hjälper dem att utveckla en helhetssyn på samhället.

Samverkan kan ske på olika sätt: samhällskunskapen börjar eller anknyter och fortsätter, olika ämnen bearbetar samtidigt ett gemensamt område eller lektionerna i olika ämnen läggs samman för behandling av ett visst tema. Samverkan kan även ske i form av temadagar och i samband med lägerskola, studiebesök eller praktik.

Hur samverkan mellan samhällskunskap och andra ämnen organiseras kan givetvis variera från skola till skola. Samverkan kan planeras på särskilt anordnade konferenser. Lika viktiga är dock informella kontakter mellan berörda lärare. För att detta skall fungera bra krävs givetvis att läraren är insatt i vad som studeras i andra ämnen än de egna.

Den vanligaste formen av samverkan är att läraren i samhällskunskap så långt det är möjligt söker samplanera i tiden samt i övrigt vid studiet av samhällsfrågor söker knyta an till och utnyttja de kunskaper eleverna tillägnat sig i andra ämnen. En mer organiserad samverkan i samband med temadagar eller gemensamma projekt kräver ofta stora insatser. Skolledningen har en betydelsefull roll när det gäller att stimulera till och samordna en sådan samverkan.

Studie- och yrkesorienteringen hör till de verksamheter som i varierande grad kan integreras i alla ämnen oavsett studieväg. Samverkan mellan läraren i samhällskunskap, syo-funktionären, SSA-sekreteraren eller motsvarande och i förekommande fall även yrkesläraren är dock speciellt viktig.

Att man i samhällskunskap samverkar med svenska, moderna språk och andra samhällsorienterande ämnen är naturligt. Speciellt kan samverkan med ämnet svenska ge ett rikt utbyte. Litterära verk, film och teater kan skapa intresse och engagemang för en samhällsfråga. Sammanställningar av intervjuer och enkäter liksom rapporter, föredrag och redovisningar på ljudband eller video är andra exempel där svenska och samhällskunskap kan dra nytta av ett samarbete.

I många fall krävs en historisk bakgrund då man skall studera en viss samhällsfråga. På linjer där ämnet historia inte förekommer måste denna ges inom ramen för ämnet samhällskunskap. På övriga linjer kan samverkan mellan samhällskunskap och historia ge en djupare bakgrund till och därmed även större förståelse för dagens samhälle.

Många samhällsfrågor berör även naturvetenskap, teknik och yrkesliv. Ämnessamverkan är då synnerligen viktig för att eleverna skall få en allsidig bild av samhället. När det gäller naturvetenskapliga och tekniska ämnen kan samverkan ske på områden som ekologi, miljövård, hälso- och sjukvård, livsmedelsförsörjning, ANT (alkohol, narkotika och tobak), datateknikens konsekvenser, beslutsprocesser och opinionsbildning kring planering av t ex trafikleder, broar, bostadsområden, kraftverksbyggen och eldistribution samt samhällsplanering. Lämpliga områden för samverkan med yrkesinriktade ämnen är facklig verksamhet, löneavtal, arbetsmiljö, löntagarinflytande, drogmissbruk på arbetsplatsen, arbetsmarknadslagstiftning, datoriseringens konsekvenser inom respektive yrkesområde samt olika företags typer och deras villkor.

Slutligen kan samverkan med ämnet idrott förslagvis ske vad gäller ergonomi, hälsa, arbetsskador och arbetarskydd. I förekommande fall kan samverkan då även ske med yrkesämnet.

5 PLANERING

5.1 Planering vid olika timal

Timtalet för ämnet på olika linjer blir till stor del avgörande för vilken kunskaps- och färdighetsnivå som eleverna uppnår. Arbetet bedrivs lämpligen i form av **grundläggande studier för alla elever och fördjupningsstudier för elever som studerar ämnet ett tredje läsår.**

Grundläggande studier för alla elever

Oavsett studieväg och timal skall samtliga huvudmoment behandlas.

Studierna inriktas mot praktiska **medborgarkunskaper** som är direkt tillämpbara i samhälls- och yrkeslivet. Hit hör kunskaper om individens möjligheter att påverka politiska beslut på lokal, regional och nationell nivå och om parti-väsendet. Hit hör även kunskaper om t ex samhällsekonomi, företagsformer, skatter, privatekonomi, konsumentens villkor, bostad, familjerättsliga bestämmelser, arbetsliv (arbetsförmedling, löner, avtal, fackliga organisationer, arbetsmiljö, jämställdhet), invandring, droger, datorisering, opinionsbildning, ideella organisationer och den svenska säkerhetspolitikens mål och medel. Medborgarkunskaperna skall givetvis inte studeras isolerade, utan bearbetas med konkreta samhällsfrågor som grund. Inte heller behöver de studeras i någon bestämd ordning utan kan spridas ut över hela studietiden.

Studierna inriktas dessutom **mot respektive linjes karaktärsämnen**. Detta innebär att man bl a genom samverkan med lärarna i karaktärsämnena anknyter undervisningen i samhällskunskap till elevernas kommande yrkesområden eller studier.

Uppläggningsen med grundläggande studier underlättar samläsning på 3-och 4-åriga linjer. I vissa fall läser elever från olika linjer tillsammans de två första åren. Vissa elever i gruppen fortsätter dock studiet av samhällskunskap även ett tredje år. Undervisningen de två första åren skall då ge eleverna en gemensam grundläggande kurs. Detta hindrar givetvis inte att fördjupningar gruppvis eller individuellt kan ske i den grundläggande kursen på alla linjer.

Fördjupningsstudier för elever som studerar ämnet ett tredje läsår

För elever på linjerna E, H och S kan undervisningen under det tredje läsåret lämpligen ske i form av fördjupningsstudier som bestäms av elevernas intressen och behov, t ex med utgångspunkt i yrkes- eller studieplaner. Stora krav skall här ställas på elevernas förmåga att självständigt planera studierna och bearbeta samhällsfrågor.

Det bör vara möjligt för eleverna att fördjupa sig med anknytning till ett eller flera av kursplanens huvudmoment.

Fördjupningsstudierna kan t ex inriktas mot

ekonomi genom att man väljer samhällsfrågor som anknyter till nationalekonomi och kulturgeografi,

det **sociala området** genom att eleverna bearbetar frågor som berör social service, bostadsmiljö, fördomar, politiska insatser för jämställdhet, social segregation eller socialpolitik ur ett historiskt perspektiv,

det **juridiska området** genom att man studerar frågor med anknytning till lagstiftning, lagars tillämpning, rättsväsende och förvaltning,

freds- och konfliktfrågor genom att eleverna studerar orsaker till konflikter och krig, folk- rätt, biståndsgivning, katastrofberedskap och sambandet mellan rustning och utveckling,

miljövård genom att man väljer att studera samhällsfrågor med anknytning till samhällsplanering och humanekologi.

Fördjupningen i årskurs 3 kan förslagvis starta med att man studerar vissa samhällsfrågor i helklass eller i grupper för att senare övergå till individuella uppgifter. Härigenom kan man tillgodose varje elevs speciella intressen och önskemål och samtidigt ge eleverna tillfälle att arbeta mera självständigt.

5.2 Planering av kurs och termin

Det är läraren som förbereder och leder planeringsarbetet. Kursplanen föreskriver att även eleverna skall medverka i och dela ansvaret för detta arbete. Härigenom får eleverna erfarenhet av demokratiska arbets- och beslutsformer. En annan fördel med den gemensamma planeringen är att eleverna blir medansvariga för undervisningen. De lär sig att göra upp och följa en plan för hur en arbetsuppgift skall utföras.

När studierna inleds är det givetvis nödvändigt att läraren grundligt redogör för kursplanens mål och huvudmoment och då också ger exempel på olika samhällsfrågor och hur dessa kan studeras. Läraren bör då även redogöra för olika arbetsätt och arbetsformer, för befintliga resurser i form av undervisningsmaterial och lokaler samt för möjligheter till t ex studiebesök, lägervecka och praktik.

Klassens planering bör dels vara långsiktig och t ex omfatta hela kursen, dels vara kortsiktig och omfatta t ex en termin. När ämnesinnehållet är fastställt så att huvudmomenten täckts in gäller det att finna de samhällsfrågor som bäst anknyter till det planerade stoffet. Vissa frågor kan troligen fastställas redan vid den långsiktiga planeringen. För att man skall kunna anknyta till dagsaktuella händelser som väcker elevernas engagemang kan andra bestämmas under terminen.

I början av studierna kan kursen i sin helhet troligen endast anges i form av korta rubriker med ungefärlig tidsåtgång. Denna grovplanering bör fortlöpande revideras. **Genom att eleverna deltar i undervisningsplaneringen stimuleras de till att ständigt diskutera, ompröva och ta ställning till vilka kunskaper de anser sig behöva.** Man kan inte begära väl preciserade önskemål från eleverna. Speciellt vid studiernas början blir troligen deras förslag i många fall vaga och ostrukturerade. Lärarens uppgift blir då att tolka, utveckla och strukturera elevernas önskemål, så att ämnets mål uppnås och huvudmomenten behandlas.

Det finns en risk att eleverna upplever planeringsarbetet som skendemokratiskt och menar att de manipuleras. Att ansvara för att läroplanens och kursplanens mål uppfylls och samtidigt leda planeringsarbetet så att eleverna ges reella möjligheter att påverka studiernas innehåll och uppläggning innebär en balansgång som ställer stora krav på lärarens professionalism.

Det är också värdefullt om varje slutförd arbetsuppgift utvärderas. Genom att eleverna fortlöpande får diskutera resultatet av studierna och jämföra det med uppställda mål kan de utveckla sin förmåga att planera och slutföra uppgifter.

6 LÄROMEDEL

Valet av läromedel är en del av undervisningsplaneringen och det är självklart angeläget att man väljer sådana läromedel som främjar att målen för undervisningen uppnås.

Undervisningen i samhällskunskap skall enligt läroplanens Mål och riktlinjer vara objektiv. Eleverna måste emellertid ofta arbeta med partiska och/eller propagandistiska framställningar. Sådana är en del av den verklighet som omger dem och således oundgängliga underlag för att studera denna. Frågan är därför inte om, utan hur, partsinlagor skall användas.

Ämnets mål förutsätter att eleverna gör sig förtrogna med och lär sig utnyttja de källor som ger kunskap om samhället. Särskilt betydelsefullt är det att eleverna får rikliga tillfällen att studera hur man i etermedia, dagspress, tidskrifter, debattböcker, film och teater argumenterar för olika ståndpunkter. I den kritiska skolning som är ett av gymnasieskolans grundläggande mål ingår att eleverna lär sig att skilja mellan sakfrågor och värderingar, att kontrollera sakuppgifter och att upptäcka olika sätt att argumentera. Den kritiska träningen syftar också till att göra eleverna medvetna om vad en rationell argumentation innebär. En sådan utgår från korrekta sakuppgifter, håller sig till sakfrågan, gör det möjligt för människor med olika åskådningar och värderingar att utbyta erfarenheter, synpunkter och tankar samt visar den respekt för andras åsikter och önskemål som vårt demokratiska styrelsesätt förutsätter.

Eleverna måste få tillfälle att göra egna iakttagelser och samla information, t ex vid studiebesök, yrkespraktik och feriearbete. Företrädare för organisationer, föreningar, myndigheter och företag kan inbjudas att medverka i undervisningen.

Ämnets mål förutsätter att eleverna lär sig att utnyttja de faktasammanställningar och det informationsmaterial som de möter utanför skolan. I undervisningen i samhällskunskap är det därför naturligt att som läromedel använda

- . statistiskt material,
- . kartor,
- . databaser,
- . lagar och förordningar,
- . offentliga utredningar,
- . myndigheters och organisationers tryck och informationsmaterial,
- . facklitteratur och facktidskrifter
- . dagstidningar,
- . skönlitteratur,
- . radio- och TV-program samt
- . film- och teaterföreställningar.

Eleverna skall enligt skolförordningen "ha tillgång till basläromedel" som täcker väsentliga delar av huvudmomenten och som kan ge fasthet åt och sammanhang i studierna. Basläromedel för ämnet samhällskunskap utgörs av läroböcker. Dessa är värdefulla hjälpmedel när det gäller t ex att

presentera grundläggande fakta,

förklara komplicerade fakta,

ge översikter,

visa sammanhang,

presentera strukturer, modeller och teorier samt
visa hur dessa kan fungera som analysinstrument.

För att man skall uppnå kursplanens mål får emellertid undervisningen "...under inga förhållanden vara så bunden av läroboken att kurserna bestäms av denna..." (Lgy 70, SÖ:s Allmänna kommentarer).

Skolans huvudman är, som angetts ovan, skyldig att tillhandahålla basläromedel. Klasskonferensen får dock enligt skolförordningen "besluta att undervisningen inte skall grundas på de basläromedel som eleverna har tillgång till utan läggas upp på visst annat sätt".

En förutsättning för att eleverna skall kunna nå kursplanens mål för undervisningen i ämnet samhällskunskap är att de har tillgång till källor av olika slag. Det är därför nödvändigt att skolans bibliotek och ämnesinstitution har ett allsidigt urval av källor och att dessa är lättillgängliga.

Med bedömning avses inte enbart betygsättning utan alla de åtgärder som vidtas för att i informationssyfte samla iakttagelser och data om undervisningen samt tolka och dra slutsatser av dessa. En sådan bedömning eller utvärdering måste göras kontinuerligt för att läraren skall kunna avgöra i vilken utsträckning uppställda undervisningsmål uppnåtts och om undervisningen är anpassad till elevernas förutsättningar. Detta gäller för all undervisning i gymnasieskolan. Härutöver kan följande framhållas av specifikt intresse för ämnet samhällskunskap.

Vilka kunskaper och färdigheter som läraren tillmäter särskild vikt vid betygsättningen har en starkt styrande effekt på elevernas uppfattning om vad kunskap är och vad undervisningen syftar till. Läroplanens övergripande mål och kursplanens mål måste givetvis återspeglas i bedömningen. Det innebär att elevernas förmåga att självständigt bearbeta samhällsfrågor och deras förmåga till insikt och överblick skall tillmätas största vikt vid betygsättningen i ämnet samhällskunskap.

Hur eleverna bedöms är av avgörande betydelse för hur de lägger upp sina studier. För att man skall uppnå läroplanens mål och kursplanens mål är det nödvändigt att analyserande och förståelseinriktade uppgifter utgör det dominerande underlaget vid bedömning av elevernas prestationer.

Man kan således inte nå ämnesmålen genom uppgifter som huvudsakligen mäter elevernas förmåga till inläring av fakta, orsaksförklaringar och analysmodeller. Självfallet är meningsfulla faktakunskaper en förutsättning för studierna. De får emellertid inte dominera och utgöra den huvudsakliga grunden för betygsättningen.

Bedömningen av eleverna bör vara mångsidig och fortlöpande. Den görs dels vid **dagliga iakttagelser**, dels i en väl avvägd **kombination av uppgifter**. I ämnet samhällskunskap kan underlaget för bedömning vara: skriftliga och muntliga förhör, skriftliga rapporter, redovisningar i form av föredrag och inspelningar på ljudband eller video. Genom varierande uppgifter undviker man ett ensidigt studiesätt. Dessutom undviker man att missgynna de elever som inte kan göra sig själva rättvisa i en viss typ av bedömnings-situation.

Vad gäller prov får de inte koncentreras till vissa perioder eller till terminsslut. För att elevernas arbete skall leda till förståelse av betydelsefulla sammanhang är det också nödvändigt att proven innebär krav på tillämpning. Eleverna skall få möjlighet att tillämpa sina kunskaper i nya sammanhang, göra annorlunda jämförelser och sammanställningar än

PEDAGOGISKA
BIBLIOTEKET

de dittills mött och analysera problem ur delvis nya perspektiv. Av betydelse är också att proven innehåller uppgifter som går ut på att klargöra argumenten för en kanske udda ståndpunkt eller att göra ett urval av de omständigheter som starkast påverkat ett visst förlopp och ange motiven för urvalet.

Prov av detta slag förutsätter tillgång till källor av skilda slag. Om eleverna vid prov har tillgång till olika källor kan de även i provsituationerna tillämpa arbetssätt som de möter utanför skolan. Detta gäller även vid muntliga och skriftliga förhör. Eftersom frågorna måste bli öppna finns det inte några på förhand givna svar. Det är inte bara riktigheten i förekommande sakuppgifter som skall bedömas utan även dessas relevans och argumentens form och hållbarhet.

Ansvarig utgivare: Organisationsdirektören Bengt Karlin,
Skolöverstyrelsen, 106 42 Stockholm
Redaktör: Martin Johansson
Redaktionens adress: Skolöverstyrelsen, 106 42 Stockholm
Telefon: 08-783 26 25 (redaktören direkt; SÖ:s vx 783 20 00)
Prenumerationspris: 335 kr för 1988 (exklusive moms). Prenumerationen omfattar 500 sidor fördelade på ett antal häften.
Separatexemplar till särskilt pris: Liber, Kundtjänst Utbildningsförlaget, 162 89 Stockholm. Telefon 08-739 96 60
Prenumeration: Liber, Prenumeration Utbildningsförlaget, 162 89 Stockholm. Telefon 08-739 96 10